

Rusya Federasyonu ile Ticarete Türkiye'nin Açmazları

Cemalettin KALAYCI

Yrd. Doç. Dr. KTÜ, İİBF
ckalayci@ktu.edu.tr

Rusya Federasyonu ile Ticarete Türkiye'nin Açmazları

Özet

Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkelerin başında Rusya Federasyonu gelmektedir. Acaba Rusya Federasyonu ile yapılan ticarete ortaya çıkan ciddi açıkların tek nedeni yüksek miktarda enerji ithalatı mıdır? İkili ticarete Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe veya dezavantaja sahip olduğu ürünler nelerdir? Çalışmada, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Grubel Lloyd ve İhracat Benzerlik Endeksleri kullanılarak bu sorulara cevap aranmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile dış ticaret açıkları büyük ölçüde "mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler" ile "başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar" ın ticaretinden kaynaklanmaktadır. Makineler ve taşıt araçları, çeşitli mamul eşya, canlı hayvanlar ve gıda maddelerinde Türkiye'nin; mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerde ise Rusya Federasyonu'nun karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaretin büyük ölçüde endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleştiği ve ülkelerin ihrac ettikleri mal grupları yönünden benzerliğinin oldukça düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret Açığı, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi, Grubel Lloyd Endeksi, İhracat Benzerlik Endeksi.

Dilemmas of Turkey's Trade with the Russian Federation

Abstract

Russian Federation is the leading country which Turkey has the most trade deficit with. Is high amount of energy importation the only reason for the existing serious trade deficit with Russian Federation? What are the goods in bilateral trade Turkey has comparative advantage or disadvantage? This study investigates the answers to these questions, by using Revealed Comparative Advantage Index, Grubel Lloyd Index, and Export Similarity Index. According to the results of this study, foreign trade deficit of Turkey with Russian Federation mainly results from trade of "mineral fuels, lubricants and related materials" and "manufactured goods classified chiefly by material". It is noticed that while Turkey has comparative advantage on Russia Federation in machinery and transport equipment, miscellaneous manufactured articles, food and live animals, Russian Federation has a comparative advantage on Turkey in terms of mineral fuels, lubricants, and related materials. In addition, it is determined that the trade between two countries is mainly of inter-industry trade and the similarity in means of the exported goods groups is rather low.

Key Words: *The Trade Deficit, Revealed Comparative Advantage Index, Grubel Lloyd Index Export Similarity Index.*

1.Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar gerek ihracat gerekse ithalat değerleri sürekli artmakla birlikte, ithalattaki artışın ihracattan daha fazla olması nedeniyle zamanla ciddi dış ticaret açıkları ortaya çıkmıştır. 1923-2011 döneminde yaklaşık olarak ihracat 2412 kat, ithalat 2535 kat artarken, dış ticaret açığındaki artış ise 2709 kat olmuştur. Dış ticaretin gelişim seyri genel olarak incelendiğinde; 1923-1929 döneminde uygulanan liberal ekonomi politikalarının da etkisiyle sürekli dış ticaret açığı verildiği, 1929 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik krizin etkilerinden korunmak amacıyla uygulanmaya başlayan aşırı korumacı dış ticaret politikaları sonucunda, 1946 yılına kadar (1938 yılı hariç) dış ticaret fazlası ortaya çıktığı, çok partili dönemin başladığı ve tekrar liberal politikaların ivme kazandığı 1947 yılından günümüze kadar ise, sürekli dış ticaret açığı yaşandığı görülmektedir.

Sürekli dış ticaret açığı vermekte olan Türkiye'nin, 2000'li yılların başından itibaren dış ticaret açığının önemli bir kısmı Rusya Federasyonu ile yapılan ticaretten kaynaklanmaktadır. Rusya Federasyonu 2011 yılına kadar Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında birinci sırada yer alırken, bu ülkeye yapılan ihracat ithalata nazaran oldukça düşük seviyede kalıp, istenilen düzeye henüz ulaşamamıştır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkelerin başında gelen Rusya Federasyonu ile yapılan ikili ticareti karşılaştırmalı olarak analiz ederek, Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe veya karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu ürünleri ve Türkiye aleyhine ortaya çıkan dış ticaret açıklarının nedenlerini analiz etmektir.

Bu çalışmada, Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ikili ticaret genel olarak ele alındıktan sonra, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi kullanılarak ikili ticarete Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe veya karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu ürünler incelenmiş ve dış ticaret açığına neden olan temel mal grupları belirlenmiştir. Ayrıca Grubel Lloyd Endeksi kullanılarak iki ülke arasındaki ticaretin endüstriler arası ticaret şeklinde mi yoksa endüstri içi ticaret şeklinde mi gerçekleştiği analiz edilmiştir. Daha sonra ise, İhracat Benzerlik Endeksi kullanılarak Türkiye ile Rusya Federasyonu'nun ihraç ettikleri ürünler yönünden benzer yapıya sahip olup olmadığı irdelenmiştir.

2.Temel Ticaret Ortaklarının Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yeri

Türkiye, 1929 yılında yaşanan Büyük Ekonomik Bunalım'ında etkisiyle dış ticarete aşırı korumacılığa başlamış ve kurumacılığa dayanan dış ticaret politikasını 1980'lerin başına kadar sürdürmüştür. 1980'li yıllarla birlikte serbest piyasa ekonomisi düşüncesi ağırlık kazanmaya başlayınca ithal ikameci sanayileşme stratejisinden vazgeçilerek, ihracatı teşvike dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir.

Böylece dış ticarete korumacılığa nazaran ihracatın teşviki ve artırılması daha öncelik bir hal almıştır. Bu dönüşüm her ne kadar ihracatı artırsa da ithalattaki artış daha fazla olmuş ve böylece günümüze kadar süren ciddi dış ticaret açıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 1. Türkiye'nin Temel Ticaret Ortaklarıyla Ticaretinin Genel Görünümü (Milyar \$)

	İHRACAT			
	1995	2000	2010	2011
Almanya	5.04	5.18	11.45	13.96
İngiltere	1.14	2.04	7.22	8.16
İtalya	1.46	1.79	6.51	7.85
Fransa	1.03	1.66	6.04	6.81
Rusya Federasyonu	1.24	0.64	4.63	6.00
ABD	1.51	3.14	3.77	4.60
İran	0.27	0.24	3.04	3.60
Çin	0.07	0.10	2.26	2.47
Toplam	21.64	27.77	113.88	134.97
	İTHALAT			
	1995	2000	2010	2011
Rusya Federasyonu	2.08	3.89	21.59	23.95
Almanya	5.55	7.20	17.53	22.99
Çin	0.54	1.34	17.18	21.69
ABD	3.72	3.91	12.32	16.03
İtalya	3.19	4.33	10.20	13.45
İran	0.69	0.82	7.64	12.46
Fransa	2.00	3.53	8.18	9.23
İngiltere	1.83	2.75	4.68	5.84
Toplam	35.71	54.50	185.54	240.83
	DIŞ TİCARET DENGESİ			
	1995	2000	2010	2011
Çin	-0.47	-1.25	-14.92	-19.22
Rusya Federasyonu	-0.84	-3.24	-16.96	-17.95
ABD	-2.21	-0.78	-8.55	-11.43
Almanya	-0.51	-2.02	-6.08	-9.03
İran	-0.42	-0.58	-4.60	-8.86
İtalya	-1.74	-2.54	-3.69	-5.60
Fransa	-0.96	-1.87	-2.14	-2.42
İngiltere	-0.69	-0.71	2.55	2.32
Toplam	-14.07	-26.73	-71.76	-105.86

Kaynak: TÜİK. <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm>.

Türkiye'nin temel ticaret ortaklarıyla ticaretine ilişkin dış ticaret verileri Tablo 1'de sunulmuş olup, ülkeler 2011 yılı verileri dikkate alınarak sıralanmıştır. Tabloda da görüldüğü gibi ihracat içerisindeki en yüksek pay sırasıyla Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa gibi Avrupa Birliği (AB) ülkelerine aittir. Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülke Almanya olup, 2011 yılı itibarıyla bu ülkeye yapılan ihracat yaklaşık olarak

13,96 milyar dolardır. Veriler ithalat açısından incelendiğinde ise, Türkiye'nin en fazla ithalatı sırasıyla Rusya Federasyonu, Almanya, Çin ve ABD'den yaptığı görülmektedir.

2000-2010 döneminde Türkiye'nin dış ticaret açığı ülkeler itibariyle incelendiğinde en fazla dış ticaret açığı verilen ülkelerin sırasıyla Rusya Federasyonu, Çin ve ABD olduğu görülmektedir. 2011 yılında ise en fazla dış ticaret açığı verilen ülke Çin olmuştur. Bu üç ülke ile yapılan ticaretten kaynaklanan açık, toplam dış ticaret açığının yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır. Özellikle Rusya Federasyonu, yapılan yüksek enerji ithalatı nedeniyle Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin toplam dış ticaret açığı içerisinde Rusya Federasyonu'nun payı 2000 yılında yüzde 12, 2008 yılında yüzde 36, 2009 yılında yüzde 42, 2010 yılında yüzde 24 ve 2011 yılında ise yüzde 17'dir.

Rusya Federasyonu ile yapılan ticaretten kaynaklanan dış ticaret açığının büyüklüğü ve sürekliliği bu çalışmanın konu olarak seçilmesinde belirleyici olmuştur. İki ülke arasındaki ticaretin her geçen yıl Rusya Federasyonu lehine gelişmesi nedeniyle, bu ülkeyle yapılan ticarete 1995 yılı itibariyle yaklaşık olarak yüzde 60 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2011 yılında yaklaşık yüzde 25 düzeyine düşmüştür.

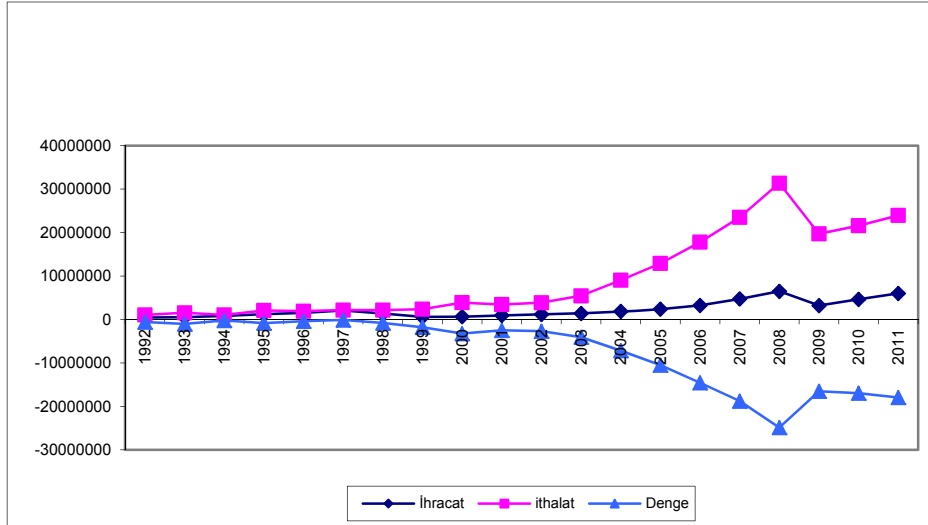
3. Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinin Gelişimi

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkiler esas olarak 8 Ekim 1937 tarihli "Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması" ile 25 Şubat 1991 tarihli "Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma" çerçevesinde yürütülmektedir. 17 Eylül 1984 tarihli Doğalgaz Anlaşması çerçevesinde 1987 yılından itibaren doğal gaz alımı başlamıştır. Bu anlaşma iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği konusunda gerçek bir dönüm noktası olmuştur (DEİK, 2005: 13). Yapılan doğalgaz anlaşmasına göre, Türkiye aldığı doğalgazın yüzde 70'ini Türk mal ve hizmetleri ile ödeme yükümlülüğünü kabul etmişti. Ancak Rusya Federasyonu son dönemde bu şartı yerine getirmediğinden anlaşma bu özelliğini yitirmiştir. Dolayısıyla Rusya Federasyonu'ndan doğalgaz ithalatı hızla artarken, bu ülkeye yapılan ihracatın artış hızı oldukça düşük düzeyde kalmıştır (KTO, 2006: 25).

Türkiye'nin artan doğal gaz ihtiyacını karşılamak üzere 1997 yılında Rusya Federasyonu ile Mavi Akım projesi imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ülkemize Karadeniz'in altından 16 milyar metreküp doğal gaz sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye 2000'li yıllarda enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya Federasyonu'ndan sağlama konusunda bir tercih yapmıştır. Bu tercih, Rusya Federasyonu ile ekonomik ve ticari ilişkilerimizdeki temel noktalardan birini teşkil etmektedir. Yine iki ülke arasındaki ticaretin artırılması amacıyla Ruble ile ticaret gündeme gelmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar sonucunda Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkın-

da 32 sayılı kararın değiştirilmesini sağlayan Kanun Hükmündeki Kararname'nin 14 Nisan 2009 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye-Rusya arasındaki ticarete Ruble kullanımı başlamıştır (Benli, 2011: 30).

İhracatçılarımızın Rusya Federasyonu gümrüklerinde yaşadığı sorunların çözümünü sağlamak amacıyla yapılan müzakereler sonucunda 18.09.2008 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Müsteşarlığı ile Rusya Federasyonu Federal Gümrük Servisi Arasında Gümrük İşlemlerinin Basitleştirilmesine İlişkin Protokol" imzalanmıştır. Söz konusu Protokol ile iki ülke arasında Basitleştirilmiş Gümrük Hattı (BGH) adında bir sistem oluşturulması öngörülmüştür. BGH, iki ülke arasındaki ticarete sevk edilen mallara ilişkin bilgilerin iki ülkenin gümrük idareleri arasında elektronik yolla önceden değişimine dayanan bir sistemdir. Sistemden yararlanmak tamamen gönüllülük esasına dayanmakta olup, sistem çerçevesinde, sevk edilen mallara ilişkin bilgileri gümrük idaresine önceden sunan firmalara dış ticaret işlemlerinde çeşitli kolaylıklar sağlanmaktadır. BGH Sistemi çerçevesindeki ilk işlem 5 Kasım 2009 tarihinde gerçekleştirilmiştir (GTB, 2012: 1).

Şekil 1. İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesinin Genel Seyri

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=621

Grafik 1'de Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatı, ithalatı ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesinin 1992-2011 dönemindeki genel seyri sunulmuştur. Grafikten de görüldüğü gibi ilgili dönemde, iki ülke arasındaki ticarete, Türkiye sürekli dış ticaret açığı vermiştir. Ancak 1992-1998 döneminde ikili ticaretten kaynaklanan açık oldukça düşük düzeyde iken, 1999 yılından itibaren açık büyümeye başlamış, özellikle 2002 yılından itibaren hızlanarak artmıştır. 2008 yılında yaklaşık olarak 25

milyar dolar olan dış ticaret açığı, 2009 yılında ekonomik krizin etkisiyle önemli ölçüde azalsa da, 2010 yılında tekrar artış trendine girmiştir. Dış ticaret açığının giderek artması birçok etkenden kaynaklanmaktadır. Bu etkenler şu şekilde sıralanabilir:

1. Türkiye 2002 yılından itibaren Mavi Akım Projesi kapsamında Rusya Federasyonu'ndan önemli miktarda doğalgaz ithal etmeye başlamıştır. Gerek söz konusu proje gereğince yapılan alımlar, gerekse enerji fiyatlarındaki artış Rusya Federasyonu'ndan yapılan doğalgaz ithalatının büyük ölçüde artmasına neden olmuştur. Şöyle ki, 1995-2010 döneminde Rusya Federasyonu'ndan yapılan toplam ithalat yaklaşık olarak 10 kat artarken, Türkiye'nin dış ticaret açığının en önemli nedenlerinden birisi olan mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerin ithalatı yaklaşık olarak 20 kat artmıştır. Böylece Türkiye enerji konusunda giderek Rusya Federasyonu'na bağımlı hale gelmiştir.

2. Türkiye nüfusundaki ve üretim düzeyindeki artışlar her geçen yıl daha fazla enerji ihtiyacını ortaya çıkarmakta, bu durum da enerji ithalatının ve buna bağlı olarak dış ticaret açıklarının büyümesine neden olmaktadır.

3. Rusya Federasyonu'nda 1998 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle Rublenin önemli ölçüde değer kaybetmesi Rus halkının satın alma gücünü düşürmüş, böylece Rusya Federasyonu'nun ihracatı artarken, ithalatı azalmıştır.

4. Türkiye hammadde, aramalı ve yatırım malı yönünden büyük ölçüde dışa bağımlı olup, bu kapsamda önemli ölçüde hammadde ve aramalı ithalatı yapılmaktadır.

5. Türkiye-Avrupa Birliği (AB) arasında oluşturulan gümrük birliği gereğince AB dışı ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulanmaya başlanmıştır. Gümrük birliğinin 1996 yılında uygulanmaya başlanması ile birlikte, Türkiye'ye OGT ve AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı tercihli ticaret rejimlerini üstlenmesi için beş yıl süre verilmiştir. Türkiye 2001 yılı sonundan itibaren gerek OGT, gerekse tercihli tarifeleri üstlenme konusundaki taahhüdünü yerine getirmiştir. Böylece Türkiye'nin koruma düzeyi gümrük birliği öncesine nazaran önemli ölçüde azalmıştır. Diğer AB dışı ülkelere karşı olduğu gibi Rusya Federasyonu'na da bu kapsamda eskiye oranla daha düşük gümrük tarifeleri uygulamak durumunda kalınması, ikili ticarete dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine gelişmesine ve dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaret açıklarının artmasına neden olmuştur.

Tablo 2. Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinin Genel Görünümü (Milyar \$)

	İHRACAT							
	1995	Pay	2000	Pay	2005	Pay	2010	Pay
0 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	202	0.16	108	0.17	366	0.15	942	0.20
1 İçkiler ve tütün	20	0.02	26	0.04	22	0.01	16	0.00
2 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde	12	0.01	27	0.04	40	0.02	108	0.02
3 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler	1	0.00	0.4	0.00	1	0.00	134	0.03
4 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	39	0.03	3	0.00	1	0.00	1	0.00
5 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	71	0.06	73	0.11	244	0.10	415	0.09
6 Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	200	0.16	113	0.18	749	0.32	1311	0.28
7 Makine ve ulaştırma araçları	129	0.10	95	0.15	604	0.25	1086	0.23
8 Çeşitli mamül eşya	564	0.46	198	0.31	342	0.14	609	0.13
9 SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar	0.0	0.00	0.0	0.01	9	0.00	11	0.00
TOPLAM	1238	1.00	644	3.69	2377	1.00	4633	1.00
İTHALAT								
0 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	9	0.00	15	0.00	42	0.00	482	0.02
1 İçkiler ve tütün	0.0	0.00	0.0	0.00	4	0.00	3	0.00
2 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde	252	0.12	419	0.11	1212	0.09	809	0.04
3 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler	804	0.39	2194	0.56	8802	0.68	15948	0.74
4 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	2	0.00	8	0.00	36	0.00	91	0.00
5 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	183	0.09	182	0.05	476	0.04	678	0.03
6 Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	707	0.34	999	0.26	2256	0.17	3465	0.16
7 Makine ve ulaştırma araçları	113	0.05	65	0.02	64	0.00	63	0.00
8 Çeşitli mamül eşya	14	0.01	5	0.00	5	0.00	55	0.00
9 SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar	0.0	0.00	0	0.00	9	0.00	0	0.00
TOPLAM	2082	1.00	3887	3.32	12906	1.00	21596	1.00
DIŞ TİCARET DENGESİ								
	1995	2000	2005	2010				
0 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	194	93	324	460				
1 İçkiler ve tütün	20	26	19	13				
2 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde	-239	-392	-1172	-701				
3 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler	-803	-2193	-8801	-15814				
4 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	38	-5	-36	-90				
5 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	-112	-109	-232	-264				
6 Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	-507	-886	-1507	-2154				
7 Makine ve ulaştırma araçları	16	31	539	1023				
8 Çeşitli mamül eşya	550	192	338	553				
9 SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar	0.0	0.0	0.0	11				
TOPLAM	-844	-3243	-10529	-16963				

Kaynak: TÜİK. <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm>

Tablo 2'de SITC Revize 3 sınıflandırmasına göre, Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatına, bu ülkeden ithalatına ve iki ülke arasındaki dış ticaret dengesine ilişkin veriler yıllar itibarıyla sunulmuştur. Tabloda yer alan 1995-2010 dönemine ilişkin veriler incelendiğinde, Rusya Federasyonu'na yapılan ihracat içerisindeki en fazla payın sırasıyla Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar (6) ile Makine ve ulaştırma araçlarına (7) ait olduğu görülmektedir. Bu iki mal grubunun ihracat içerisindeki payı 1995 yılından bugüne kadar artarken, Çeşitli mamul eşyanın (8) payı giderek azalmıştır. Çeşitli mamul eşya (8) ihracatı 1995 yılında Rusya Federasyonu'na yapılan toplam ihracatın neredeyse yarısını oluştururken (yüzde 46), 2010 yılında söz

konusu mal grubunun bu ülkeye yapılan ihracat içerisindeki payı azalarak yüzde 13 olmuştur.

Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan yaptığı ithalat incelendiğinde ilgili dönemde ithalat sürekli artmakla birlikte, ithalatın tamamına yakın bir kısmını 2 mal grubunun oluşturduğu görülmektedir. Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalat içinde en fazla paya sahip olan Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerin (3) payı 1995 yılında yaklaşık olarak yüzde 39 iken, hızlı bir artışla 2010 yılında yüzde 74 olmuştur. İthalat içinde önemli bir yer tutan diğer ürün grubu olan Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş malların (6) payı ise 1995 yılında yaklaşık olarak yüzde 34 iken, giderek azalarak 2010 yılında yüzde 16 olmuştur.

Dış ticaret dengesi açısından iki ülke ticareti incelendiğinde, Türkiye'nin sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Tablo 2'den de izleneceği üzere ikili ticarete Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ürün grubunun Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler (3) olduğu görülmektedir. Dış ticaret açığı verilen diğer ürünler ise büyüklük sırasına göre Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (6), Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde (2), Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri (5) ve Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar (4) dır. Türkiye'nin en çok dış ticaret fazlası verdiği ürün grubu ise Makine ve ulaştırma araçları (7) olup, diğer dış ticaret fazlası verilen ürünler büyüklük sırasına göre Çeşitli mamul eşya (8), Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri (0) ile İçkiler ve tütün (1) dür.

Tablo 3. Sektörler İtibariyle Türkiye Rusya Federasyonu Ticareti (Milyon \$)

	2008					2010				
	İHRACAT	%	İTHALAT	%	DENGE	İHRACAT	%	İTHALAT	%	DENGE
Tarım ve ormancılık	709	11	656	2	53	866	19	404	2	462
Balıkçılık	0.1	0	0	0	0.1	7	0	0	0	7
Madencilik ve taşocakçılığı	187	3	17459	56	-17273	43	1	9560	44	-9517
İmalat sanayi	5586	86	11981	38	-6395	3711	80	10996	51	-7285
Diğer	2	0	1268	4	-1266	5	0	631	3	-626
TOPLAM	6483	100	31364	100	-24881	4632	100	21592	100	-16960

Kaynak: TÜİK. <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm>

Tablo 3'te Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki dış ticaret verileri sektörler itibariyle sunulmuştur. Tabloda da görüldüğü gibi Rusya Federasyonu'na yapılan ihracatın büyük bir kısmını imalat sanayi ürünleri oluşturmakta olup, bu ürün grubunun toplam ihracat içindeki payı 2010 yılında yaklaşık olarak yüzde 80'dir. Rusya Federasyonu'ndan yapılan toplam ithalat içinde en fazla pay ise madencilik ve taş ocakçılığı ürünlerine aittir. Madencilik ve taş ocakçılığı ürünlerinin toplam ithalat içindeki payı 2008 yılı itibariyle yüzde 56'iken, azalarak 2010 yılında yüzde 44'e düşmüş, aynı dönemde imalat sanayinin payı ise artarak yüzde 38'den yüzde 51'e çıkmıştır.

4. Türkiye-Rusya Federasyonu Arasındaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Ölçülmesi

4.1. Veri

Kullanılan veriler, Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulmuş Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasının (Standard International Trade Classification-SITC) 1988 yılında revize edilmiş hali olan SITC Revize 3'e göre ele alınmıştır. SITC Revize 3 sisteminde göre ticarete konu olan mallar 10 gruba ayrılmış ve her grup 0'dan 9'a kadar numaralandırılmıştır (DTM, 2009: 2). Dış ticaret istatistiklerinde kullanılmak üzere hazırlanan SITC, bir eşya sınıflaması olup 1, 2, 3, 4 ve 5 dijitten oluşan bir sistemdir. Genellikle uluslararası kuruluşlar dış ticaret istatistiklerini bu sınıflamaya göre yayımlamaktadırlar (TÜİK, 2010: 9). Veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin web sitesinden ve Birleşmiş Milletlerin Comtrade sitesinden temin edilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle endeks değerleri hesaplanarak tablolatırılmıştır.

4.2. Yöntem

Dış ticarete ülkelerin karşılaştırmalı olarak üstün oldukları ürünleri belirlemek amacıyla birçok endeks kullanılmaktadır. Bu amaçla en sık kullanılan endekslerden birisi de Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) dir. AKÜ endeksi bir ülkenin karşılaştırmalı olarak üstün olduğu ve karşılaştırmalı olarak dezavantaja sahip olduğu malları belirlemek için kullanılan ölçütlerden birisidir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri ölçmek amacıyla yapılan en önemli çalışmalardan birisi Balassa (1965)'nin çalışmasıdır. Söz konusu çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri ölçmek amacıyla şu endeks önerilmiştir:

$$AKÜ = \frac{X_{ij}/X_{it}}{X_{nj}/X_{nt}}$$

Balassa endeksi, genellikle ülkelerin ihracat yönünden güçlü ve zayıf endüstrilerini belirlemeye yönelik ampirik çalışmalarda kullanılmaktadır (Aiginger, 2000: 82). Orijinal Balassa endeksinden bu yana AKÜ endeksi çeşitli şekillerde değiştirilmiş ve geliştirilmiştir. Tüm bu AKÜ yaklaşımlarında, ticaret sonrası veriler kullanılarak, uluslararası ticaretin mal bileşiminin ülkeler arasında nispi maliyetler yanında, fiyat dışı faktörleri de yansıttığı varsayılmaktadır (Seymen ve Şimşek, 2006: 39). Bu çalışmada, Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile dış ticaretinde karşılaştırmalı avantaj ve dezavantaja sahip olduğu ürünleri tespit etmek amacıyla aşağıda yer alan endeks kullanılmıştır. Söz konusu endeks Balassa tarafından ortaya koyulan AKÜ endeksinin geliştirilmiş şeklidir (Utkulu ve Seymen, 2004: 9):

$$AKÜ = \ln \left[\frac{X_{ij} / X_{it}}{M_{ij} / M_{it}} \right]$$

Endekste X ihracatı, M ithalatı, i malı, j ülkeyi ve t ise toplamı ifade etmektedir. Buna göre X_{ij} Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na yaptığı i malı ihracatını, X_{it} Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na yaptığı toplam ihracatı, M_{ij} Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan yaptığı i malı ithalatını ve M_{it} Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan yaptığı toplam ithalatı göstermektedir. RCA değerinin 0.50'den büyük olması ilgili mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğün, -0.50'den küçük olması karşılaştırmalı olarak dezavantajın olduğunu göstermektedir. Endeks değerinin 0.50 ile -0.50 arasında olması halinde ise, karşılaştırmalı üstünlük veya dezavantaj olup olmadığına ilişkin bir karar verilememektedir.

Türkiye ve Rusya Federasyonu ile olan dış ticaret verileri AKÜ endeksi yardımıyla analiz edilerek, Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile yapılan ticarete karşılaştırmalı olarak üstün olduğu ürünler ve karşılaştırmalı olarak dezavantaja sahip olduğu ürünler belirlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4 ve Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 4'te ikili ticarete Türkiye'nin Rusya Federasyonu karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünlere yer verilmiş olup, ürünler 2010 yılı endeks değerleri dikkate alınarak sıralanmıştır. Buna göre Türkiye'nin en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler sırasıyla; Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri (07), Seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya (83), Ayakkabılar ve aksesuarları (85), Meyve ve sebzeler (05), Giyim eşyası ve bunların aksesuarları (84), Motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler, bunların aksesuarları ve parçaları (78), Hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, topak, alçı gibi mineral maddeler (27), Prefabrik yapılar; sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları (81) ve Tekstil ürünleri (65) dir.

Tablo 4. Türkiye'nin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğe Sahip Olduğu Malların AKÜ Endeksi Değerleri

Mallar	2005	2008	2010
07 Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	-	12.05	11.41
83 Seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya	8.88	9.66	9.48
85 Ayakkabılar ve aksamı	8.11	8.40	9.09
05 Meyve ve sebzeler	8.69	8.51	8.65
84 Giyim esyası ve bunların aksesuarları	6.11	8.48	8.57
78 Motorlu kara taşıtları, bisiklet ver motosikletler, bunların aksam ve parçası	3.61	8.01	7.12
27 Havvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, topak, alçı gibi mineral maddeler	1.90	7.14	7.06
81 Prefabrik yapılar; sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları	7.04	8.31	6.95
65 Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya)	4.41	5.87	5.79
58 İlk şekilde olmayan plastikler	6.15	6.17	5.76
09 Çeşitli yenilebilir ürünler (yağ, homojenize ürünler, sos, maya vb.)	9.23	6.19	5.56
71 Güç üreten makineler ve araçlar	0.93	6.20	5.37
03 Balıklar ve diğer deniz ürünleri	-	3.02	5.13
54 Tıp ve eczacılık ürünleri	1.42	5.50	5.04
82 Mobilya, yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar	5.90	5.31	4.96
77 Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları	4.73	5.30	4.69
55 Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	4.18	4.86	4.63
76 Haberleşme, ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihaz ve araçlar	8.54	5.17	4.49
53 Debatat ve boyacılıkta kullanılan hülasalar, tanen, boya, macun, mürekkep	6.46	4.68	4.44
87 Baska yerde belirtilmeyen mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar	3.83	5.04	4.33
72 Özelliği olan belirli sanaviler için makineler ve aksamı	4.95	5.13	4.31
62 Kaucuk ve kaucuktan esya	3.59	4.35	4.20
29 Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ver bitkisel menşeli hammaddeler	4.56	3.88	3.77
22 Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler	1.26	2.90	3.69
74 Diğer genel endüstri makine/cihazların aksamları	5.82	3.88	3.60
66 Taş, alçı, çimento, amyant, cam, seramik vb. maddeden eşya	3.43	5.14	3.48
88 Fotoğraf, sinemacılıkta kullanılan alet ve cihazlar ile optik eşya, saatler	2.36	2.82	3.32
69 Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallere esya	3.76	4.08	3.30
12 Tütün ve tütün mamulleri	3.71	3.51	3.25
61 Başka yerde belirtilmeyen işlenmiş deri ve köseleler	4.26	3.65	3.21
73 Metal işleme makineleri	3.09	3.58	3.04
26 Dokuma elyafı ve bunların artıkları	-1.53	1.68	2.53
89 Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamül eşyalar	5.88	2.98	2.39
59 Başka yerlerde belirtilmeyen kimyasal maddeler ve ürünler	2.07	2.21	2.21

Tablo 4'te görüldüğü gibi 2005-2010 yılları arasında Motorlu kara taşıtları, bisiklet ver motosikletler, bunların aksam ve parçası (78), Hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, toprak, alçı gibi mineral maddeler (27), Güç üreten makineler ve araçlar (71), Tıp ve eczacılık ürünleri (54) ile Dokuma elyafı ve bunların artıkları (26) ürünlerinde Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün derecesi önemli ölçüde artmıştır. Diğer taraftan Çeşitli yenilebilir ürünler (09), Haberleşme, ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihaz ve araçlar (76) ve Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamül eşyalar (89)'da ise Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğünün derecesi azalmıştır.

Tablo 5. Türkiye'nin Karşılaştırmalı Dezavantaja Sahip Olduğu Malların AKÜ Endeksi Değerleri

	Mallar	2005	2008	2010
34	Petrol gazları, doğal gaz ve diğer mamul gazlar	-15.71	-16.44	-15.25
32	Taş kömürü, kok kömürü ve briket kömürü	-13.97	-14.89	-13.52
08	Hayvanlar için gıda maddeleri	-	-7.58	-5.94
56	Mineral kimyasal gübreler	-6.62	-8.95	-5.66
04	Hububat, hububat ürünleri	0.88	-2.79	-3.79
25	Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt	-	-	-2.75
42	Bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları	-2.44	-2.45	-2.70
68	Demir ihtiva etmeyen madenler	-1.85	-2.02	-2.68
33	Petrol, petrolden elde edilen ürünler	-6.68	-2.56	-2.53
24	Mantar, odun ve kereste	-4.41	-3.56	-2.22
67	Demir ve çelik	-1.96	-1.89	-2.16
28	Metal cevherleri, döküntüleri, hurdaları	-2.94	0.15	-2.12
51	Organik kimyasal ürünler	-2.70	-2.04	-1.02
23	Ham kauçuk	-0.54	-0.87	-0.71

Tablo 5'te ikili ticarete Türkiye'nin karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu ürünler 2010 yılı endeks değerleri dikkate alınarak sıralanmıştır. Tabloda da görüldüğü üzere, Türkiye'nin en fazla karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu ürünler sırasıyla Petrol gazları, doğal gaz ve diğer mamul gazlar (34), Taş kömürü, kok kömürü ve briket kömürü (32), Hayvanlar için gıda maddeleri (08), Mineral kimyasal gübreler (56), Hububat, hububat ürünleri (04), Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt (25), Bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları (42), Demir ihtiva etmeyen madenler (68) ve Petrol, petrolden elde edilen ürünler (33) dir.

5.Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Ölçülmesi

Alışverişe konu olan mallara bakılarak uluslararası ticaret iki ayrı başlık altında incelenebilir. Birincisi farklı endüstrilere ait malların değişiminin yapıldığı endüstriler arası ticaret, ikincisi ise aynı endüstriye ait malların alış verişinin yapıldığı endüstri içi ticaret(EİT)'tir. Sanayi devrimi öncesi ve hemen sonrası uluslararası ticaret çoğunlukla endüstriler arası ticaret şeklinde yapılmaktaydı. Ülkeler, Adam Smith'in mutlak üstünlük teorisinde de belirttiği gibi mutlak olarak üstün oldukları malları ihraç etmekte, üstün olmadıkları malları ise ithal etmekteydiler(Salvatore, 1995: s.29). Ancak yaşanan ekonomik gelişmeler, teknoloji düzeyinin ve rekabet seviyesinin artması, tüketici tercihlerinin değişmesi gibi unsurlarında etkisiyle ülkeler aynı endüstriye ait malları hem ihraç hemde ithal etmeye başladılar. Böylece uluslararası ticaret endüstri içi ticaretin daha yoğunlukta olduğu bir yapıya dönüşmüştür.

Endüstri içi ticareti açıklamak için örneğin tekstil sektörünü el alırsak, tekstil sektöründe iki yönlü ticaret olabilir. Birincisi bir tekstil ürününün başka bir tekstil ürün ile değiş tokuşu ki, bu şekilde ticaret endüstri içi ticaret olarak adlandırılmaktadır. İkincisi ise endüstriler arası ticaret olup, bu şekilde yapılan ticarete tekstil ürünleriyle gıda maddelerinin değiş tokuşu yapılmaktadır (Krugman ve Obstfeld, 2009: 131).

Endüstri içi ticaretin birçok tanımı yapılmakla birlikte yapılan tanımlar genellikle birbirine benzerdir. Aquino (1978: 275) endüstri içi ticareti büyük ölçüde aynı malların karşılıklı değişimi şeklinde tanımlarken, Davis (1995: 208) benzer faktör yoğunluğundaki malların karşılıklı ticareti, Hummels ve Levinsohn (1993: 447) benzer endüstrilerde üretilmiş ürünlerin ticareti, Lindert ve Pugel (1996: 96) aynı veya benzer malların iki yönlü ticareti, Krugman ve Obstfeld (2009: 131) ise, aynı endüstri veya ürün grubundaki malların eş zamanlı olarak ithalat ve ihracatı şeklinde tanımlamaktadır.

Bir sektörde endüstri içi ticaretin yüksek olması belirgin bir karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığını, dolayısıyla ülkelerin söz konusu sektörde benzer gelişmişlik düzeyinde olduğunu gösterir. Endüstri içi ticaretin yüksekliği, tüketicilere sağlanan tercih çeşitliliğinin ve üretimde sağlanan ölçek ekonomilerinin göstergesidir (Küçükahmetoğlu, 2001: 130).

Endüstri içi ticaretin ölçülmesine yönelik olarak geliştirilen modeller bir ülkenin ilgili ürün, ürün grubu veya endüstrisi içinde gerçekleştirilen ihracat ve ithalat arasındaki uyumu üzerine odaklanmaktadır. Gerçekleştirilen ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine yakın olması ilgili ülke açısından gerçekleştirilen ihracat ve ithalat değerlerinin uyumunu göstermektedir. Söz konusu değerlerin uyumu endüstri içi ticaret düzeyinin artması olarak yorumlanmaktadır (Altay ve Şen, 2009: 133).

Endüstri içi ticareti ölçmek için farklı ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. EİT ölçmek amacıyla ilk çalışma Balassa (1965) tarafından yapılsa da, daha sonra Grubel ve Lloyd (1975) Balassa endeksinin eksiklerinden hareketle Grubel-Lloyd Endeksi olarak bilinen yeni bir endeks geliştirmişlerdir. EİT ölçmek amacıyla bu çalışmada da kullanılan Grubel-Lloyd Endeksi aşağıda verilmiştir:

$$B_j = 1 - \left[\frac{|X_{ij} - M_{ij}|}{(X_{ij} + M_{ij})} \right] \text{ veya } B_j = \frac{(X_{ij} + M_{ij}) - |X_{ij} - M_{ij}|}{X_{ij} + M_{ij}}$$

Endekste X ihracatı, M ithalatı, i malı, j ülkeyi ifade etmektedir. Bu göre X_{ij} Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na yaptığı i malı ihracatını, M_{ij} Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan yaptığı i malı ithalatını göstermektedir. EİT değeri 0 ile 1 arasında yer almakta olup, endeks değerinin 1'e yaklaşması endüstri içi ticaretin, 0'a yaklaşması ise endüstriler arası ticaretin yoğunluğunu ifade etmektedir. Yani endeks değeri 0.50 ile 1 arasında ise endüstri içi ticaret, 0 ile 0.50 arasında ise endüstriler arası ticaret söz konusu olmaktadır.

Tablo 6. Ana Ürün Gruplarına Göre Grubel Lloyd Endeksi Değerleri

Ürün Grupları	1995	2000	2005	2010
0 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	0.08	0.25	0.20	0.68
1 İçkiler ve tütün	0.00	0.00	0.27	0.33
2 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde	0.09	0.12	0.06	0.24
3 Mineral yakıtlar, yağlar vb. dam. elde edilen ürünler	0.00	0.00	0.00	0.02
4 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	0.08	0.50	0.04	0.03
5 Başka yerde bel.kimya san. ve buna bağlı sanayi ürünleri	0.56	0.57	0.68	0.76
6 Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	0.44	0.20	0.50	0.55
7 Makine ve ulaştırma araçları	0.93	0.81	0.19	0.11
8 Çeşitli mamul eşya	0.05	0.05	0.03	0.17
TOPLAM	0.75	0.28	0.31	0.35

Tablo 6'da ana ürün gruplarına göre Grubel Lloyd Endeks değerleri verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi, 2010 yılı itibariyle ikili ticarete sadece Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri (0), Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri (5) ve Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (6)'da endüstri içi ticaret söz konusu iken, diğer mal gruplarında özellikle de Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerde (3) endüstriler arası ticaret söz konudur. Genel olarak bakıldığında iki ülke arasındaki ticaretin endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 7. EİT Oranları Yüksek Olan Maddeler (2010)

SITC	SITC	GL
573	Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri(ilk şekilde)	0.99
112	Alkollü içecekler	0.99
776	Katod ışıklı tüpler, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri	0.98
575	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri(ilk şekillerde)	0.98
882	Fotoğrafçılıkta kullanılan filmler, kimyasal müstahzarlar ve kağıt, karton vs	0.96
695	El aletleri ve makineler için aletler	0.88
598	Muhtelif kimya sanayi ürünleri ve model patları	0.83
763	Plak döndürücüler, pikaplar, kaset çalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları	0.81
665	Seramikten sofa ve mutfak eşyası ile diğer ev eşyası, heykelcik, vb süs eşyası	0.81
654	Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat	0.76
611	İşlenmiş deri ve köseleler	0.72
515	Organo-inorganik, heterosiklik bileşikler, nükleik asitler	0.71
746	Her nevi rulmanlar	0.70
731	Takım tez. (torna tezgahları, planya, vergel, yiv açma, dişli açma vb makinalar)	0.67
574	Poliasetaller ve diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde)	0.66
231	Tabii kauçuk, balata, güte-parka, guayül, çikil	0.62
285	Aluminyum cevherleri ve aluminyum oksit	0.59
664	Cam	0.51

SITC Rev.3 ve 3 basamak düzeyi dış ticaret verileri baz alınarak endüstri içi ticaretin en yüksek olduğu maddeler Tablo 7’de, endüstriler arası ticaretin en yüksek olduğu maddeler ise Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 7’de yer alan ilk beş maddenin endeks değerleri 1’e çok yakın olup, bu durum söz konusu maddelerde endüstri içi ticaretin çok yoğun olduğunu göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri (573), Alkollü içecekler (112), Katod ışıklı tüpler, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri (776), Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (575), Fotoğrafçılıkta kullanılan filmler, kimyasal müstahzarlar ve kağıt, karton vs (882), El aletleri ve makineler için aletler (695), Muhtelif kimya sanayi ürünleri ve model patları (598), Plak döndürücüler, pikaplar, kaset çalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları (763) ve Seramikten sofa ve mutfak eşyası ile diğer ev eşyası, heykelcik, vb diğer süs eşyası (665) endüstri içi ticaretin yüksek olduğu maddelerden bazılarıdır.

Tablo 8. Endüstriler Arası Ticarete Konu Olan Maddeler (2010)

SITC Kodu	SITC Ürün Adı	GL Endeksi
322	Linyit ve turb, linyit, taş kömürü ve turbdan elde edilen katı yakıtlar	0,00
325	Kok ve sömük (taşkömürü, linyit ve turbdan) karni kömürü	0,00
333	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	0,00
342	Sıvılaştırılmış propan ve bütan gazı	0,00
343	Doğal gaz	0,00
525	Radyoaktif elemanlar ve bileşikler, bunları içeren karışım ve atıklar	0,00
542	İlaçlar	0,00
579	Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar	0,00
591	Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler	0,00
612	Deri ve köseleden mamul eşya	0,00
633	Mantardaneşya	0,00
666	Çanak-çömlek	0,00
687	Kalay ve kalaydan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb	0,00
711	Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı	0,00
712	Buhar turbinleri ile aksam ve parçaları	0,00
714	Turbojetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb aksamı	0,00
725	Kağıt hamuru, kağıt/karton imaline, işlenmesine mahsus mak. ve cih.	0,00
762	Telsiz telefon, telsiz telgraf ve radyo yayınları için alıcı cihazlar	0,00
774	Elektro teşhis cihazları(X ışınli, alfa, beta, ve gama ışınli cihazlar)	0,00
791	Demiryolu taşıtları, aksam ve parçaları	0,00
811	Prefabrik yapılar	0,00
881	Sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler	0,00
883	Sinemacılıkta kullanılan filmler	0,00
885	Saatler, aksam ve parçaları	0,00

Tablo 8’de endüstriler arası ticaretin en yüksek olduğu maddeler verilmiştir. Tabloda yer alan ürünlerin ticareti tek yönlü yapıldığı için GL Endeksi değerleri 0 çıkmıştır. İki ülke arasında çoğunlukla endüstriler arası ticarete konu olan ürünler mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerdir. Ayrıca ham petrol, doğal gaz, ilaçlar, deri ve köseleden mamul eşyalar, buhar kazanları, demiryolu taşıtları, sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler endüstriler arası ticarete konu olmaktadır. Tablo 8’de yer alan ürünlerin ikili ticaretinde SITC kodu 3, 5 ve 6 ile başlayan ürünlerde Türkiye’nin dış ticaret açığı bulunurken, SITC kodu 7 ve 8 ile başlayan ürünlerde ise, Türkiye’nin dış ticaret fazlası bulunmaktadır.

6. Türkiye-Rusya Federasyonu'nun Dış Ticaret Açısından Benzerliğinin Ölçülmesi

İhraç ettikleri ürünlerin toplam ihracatları içerisindeki paylarından hareketle, dış ticaretin yapısı bakımından ülkelerin benzerlikleri hesaplanabilmektedir. Böylelikle ülkelerin birbiriyle benzer ürünler ihraç edip etmedikleri ve benzerliğin düzeyi tespit edilebilmektedir. İki ülke arasındaki benzerlik, İhracat Benzerlik Endeksi (İBE) yardımıyla hesaplanmaktadır. Finger ve Kreinin (1979) tarafından geliştirilen endeks aşağıda yer almaktadır:

$$İBE(a, b, c) = \sum \min \left[\frac{X_{j(a,c)}}{\sum X_{j(a,c)}}, \frac{X_{j(b,c)}}{\sum X_{j(b,c)}} \right] * 100$$

$X_{j(a,c)}$ a ülkesinin c ülkesine veya ülke grubuna yaptığı j malı ihracatını, $X_{j(b,c)}$ b ülkesinin c ülkesine veya ülke grubuna yaptığı j malı ihracatını göstermektedir. Buna göre $X_{j(a,c)}$ Türkiye'nin dünyaya yaptığı j malı ihracatını, $X_{j(b,c)}$ Rusya Federasyonu'nun dünyaya yaptığı j malı ihracatını göstermektedir. İBE hesaplanırken iki ülkenin herhangi bir mal ihracatının toplam ihracatları içerisindeki payları hesaplanarak karşılaştırılmakta ve bu karşılaştırma sonucu bir endeks değeri hesaplanmaktadır. İBE değerinin 100'e yakın olması iki ülkenin ihraç ettikleri mallar yönünden benzerliğinin yüksek olduğunu, endeks değerinin 0'a yakın olması ise benzerliğin olmadığını göstermektedir.

Tablo 9. Türkiye-Rusya Federasyonu İhracat Benzerlik Endeksi Değerleri

	1995	2000	2005	2010
İhracatta Benzerlik Endeksi (%)	38	36	33	31

	Rusya	
	Türkiye	Federasyonu
0-Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	9	2
1-İçkiler ve tütün	1	0
2-Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde	3	3
3-Mineral yakıtlar, yağlar vb. elde edilen ürünler	4	69
4-Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	0	0
5-Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı	6	4
6-Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	29	12
7-Makine ve ulaştırma araçları	28	3
8-Çeşitli mamül eşya	17	1
9-STIC'de sınıflandırılmamış eşya	2	5

Tablo 9’da Türkiye-Rusya Federasyonu İBE değerleri ve mal gruplarının iki ülkenin toplam ihracatları içerisindeki payları verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi Türkiye ve Rusya Federasyonu’nun dış ticaret yapısı bakımından benzerliği çok düşük düzeyde olup giderek azalmaktadır. 2010 yılı itibarıyla ihracat benzerlik endeksi değeri yüzde 31’dir. Mal gruplarının toplam ihracat içerisindeki payları incelendiğinde endeks değerinin bu kadar düşük çıkmasının nedeni daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye’nin toplam ihracatının yaklaşık yüzde 75’ini Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (5), Makine ve ulaştırma araçları (6) ve Çeşitli mamül eşya (8) oluştururken, Rusya Federasyonu’nun toplam ihracatının yaklaşık yüzde 70’inin Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler (3) oluşturmaktadır. Yani iki ülkenin uluslararası pazarlara sattıkları temel ürünler birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılığın doğal sonucu olarak EBİ değeri oldukça düşük çıkmıştır.

7.Sonuç

Türkiye’nin hammadde, aramalı ve özellikle enerji konusunda büyük ölçüde dışa bağımlı olması, dış ticaret bilançosunun sürekli açık vermesine neden olmaktadır. Türkiye’nin dış ticaret açığı içerisinde en büyük paya sahip olan ürünler sırasıyla Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler (3), Makineler ve taşıt araçları (7) ile Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri (5) olup, dış ticaret açığının yaklaşık olarak yarısı Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünlerinin ticaretinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye’nin dış ticaret açığının önemli bir kısmı başta Rusya Federasyonu olmak üzere Çin ve ABD ile yapılan ticaretten kaynaklanmaktadır. Türkiye üretim ve nüfus artışına paralel olarak her geçen gün artan enerji ihtiyacının tamamına yakını ithalat yoluyla karşılanmakta olup, özellikle doğal gaz ihtiyacının büyük bir bölümü Rusya Federasyonu’ndan temin etmektedir. Rusya Federasyonu’ndan yapılan enerji ithalatı ikili ticarete Türkiye’nin ciddi dış ticaret açıkları vermesine neden olmaktadır. Türkiye’nin dış ticaret açığı içerisinde en büyük paya sahip olan Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler (3), Rusya Federasyonu ile yapılan ticaretten kaynaklanan dış ticaret açığı içerisinde de birinci sırada olup, dış ticaret açığının yaklaşık yüzde 90’ını oluşturmaktadır.

Genel olarak iki ülke arasındaki ticaret incelendiğinde Türkiye’nin kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri, seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya, ayakkabılar ve aksesuarları, meyve ve sebzeler, giyim eşyası ve bunların aksesuarları, motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler, bunların aksesuarları ve parçaları, hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, topak, alçı gibi mineral maddeler, prefabrik yapılar, sıhhi tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları, tekstil ürünleri, güç üreten makineler ve araçlar, balıklar ve diğer deniz ürünleri, tıp ve eczacılık ürünleri, mobilya, yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar, elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb.

aksam, parçaları ürünlerinde; Rusya Federasyonu'nun ise petrol gazları, doğal gaz ve diğer mamul gazlar, taş kömürü, kok kömürü ve briket kömürü, hayvanlar için gıda maddeleri, mineral kimyasal gübreler, hububat, hububat ürünleri, bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları, demir ihtiva etmeyen madenler, petrol, petrolden elde edilen ürünlerde karşılaştırmalı olarak üstün olduğu görülmektedir.

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri ve başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallarda endüstri içi ticaret söz konusu iken, diğer mal gruplarında özellikle de mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerde endüstriler arası ticaret söz konudur.

Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun uluslararası pazarlara sattıkları temel ürünler birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık iki ülke arasındaki ihracat benzerlik endeksinin oldukça düşük düzeyde çıkmasına neden olmaktadır. İhracat benzerlik endeks değerinin düşük çıkmasından anlaşılacağı üzere, dış ticaret yapısı bakımında Türkiye ve Rusya Federasyonu benzerlik göstermemektedir.

Sonuç olarak Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ticaretinden kaynaklanan dış ticaret açığının ana nedeni enerji ithalatıdır. Bu durumda, enerji tüketimi her geçen gün artan Türkiye'nin, dış ticaret açığının azaltılması kısa sürede mümkün gözükmemektedir. Türkiye enerji konusunda dışa bağımlılığını azaltmak için bir yandan enerji tasarrufuna yönelik uygulamalara ağırlık verirken, bir yandan da alternatif enerji kaynaklarına yönelmelidir. Enerji ithalatı azaltılarak daha ucuza temini sağlanabilirse, Türkiye'nin dış ticaret açıkları büyük ölçüde ortadan kalkacaktır.

Kaynaklar

- Aiginger, K. (2000), "Specialization of European Manufacturing", *Austrian Economic Quarterly*, 2, 81-92.
- Altay, H. ve A. Şen (2009), "Türkiye Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Endüstri İçi Ticaret Performansının Rakip Ülke Performanslarıyla Karşılaştırmalı Analizi: 1995-2007", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 127-139.
- Aquino, A. (1978), "Intra-Industry Trade and Inter-Industry Specialization as Concurrent Sources of International Trade in Manufactures", *Review of World Economics*, 114(2), 275-296.
- Balassa, B. (1965), "Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage", *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33, 99-123.
- Benli, A. O. (2011), *Rusya Federasyonu Ülke Raporu*, Ankara: İGEME Yayını.
- DEİK (2005), *Rusya Ülke Bülteni*, İstanbul.
- Davis, D. R. (1995), "Intra-Industry Trade: A Heckscher-Ohlin-Ricardo Approach", *Journal of International Economics*, 39(3-4), 201-226.
- DTM (2009), *Dış Ticarete Başlıca Ekonomik Göstergeler*, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını.
- Finger, J.M. ve M.E. Kreinin (1979), "A Measure of Export Similarity and Its Possible Uses", *The Economic Journal*, 89, 905-912.
- Grubel, H.G. ve P.J. Lloyd (1975), *Intra Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*, New York: John Wiley&Sons.
- GTB (2012), "Rusya-Türkiye Gümrük Sorunları ve Basitleştirilmiş Gümrük Hattı (BGH)", *Gümrük ve Ticaret Bakanlığı*, <http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/abdisiliskiler/Sayfalar/RusyaBGH.aspx>, (Erişim Tarihi:17.01.2012).
- Hummels, D. ve J. Lewinsohn (1993), "Product Differentiation as a Source of Comparative Advantage?", *The American Economic Review*, 83(2), 445-449.
- Krugman, P.R. ve M. Obstfeld (2009), *International Economics: Theory and Policy*, Boston: Addison Wesley.
- Küçükahmetoğlu, O. (2001), "Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 129-153.
- KTO (2006), *Rusya Federasyonu Ülke Raporu*, Konya: Konya Ticaret Odası Yayını.

Lindert, P. H. ve T. A. Pugel (1996), International Economics, Chicago: Times Mirror Higher Education Group.

Salvatore, D. (1995), International Economics, Prentice Hall International Editions, New Jersey, USA.

Seymen, D. ve N. Şimşek (2006), "Türkiye ve Çin'in OECD Pazarında Rekabet Gücü Karşılaştırması", İktisat İşletme ve Finans, 244, 38-50.

TÜİK (2010), Dış Ticaret İstatistikleri Yılığ, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayını.

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr/jsp/duyuru/upload/vt/vt.htm>, (Erişim Tarihi:10.02.2012).

TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621, (Erişim Tarihi:10.02.2012).

UN, United Nations Commodity Trade Statistics Database, <http://comtrade.un.org/db>, (Erişim Tarihi:10.02.2012).

Utkulu, U. ve D. Seymen (2004), "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15", European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG 2004, Nottingham, September 2004.

